

14-МАВЗУ. МИЛЛИЙ ИҚТИСОДИЁТ ВА УНИНГ МАКРОИҚТИСОДИЙ ЎЛЧАМЛАРИ

Хамидова Зулфия Ахмаджонова
PhD, в.б. доцент

РЕЖА:

**1. Миллий
иқтисодиётнинг
қарор топиши ва
унинг
макроиқтисодий
кўрсаткичлари**

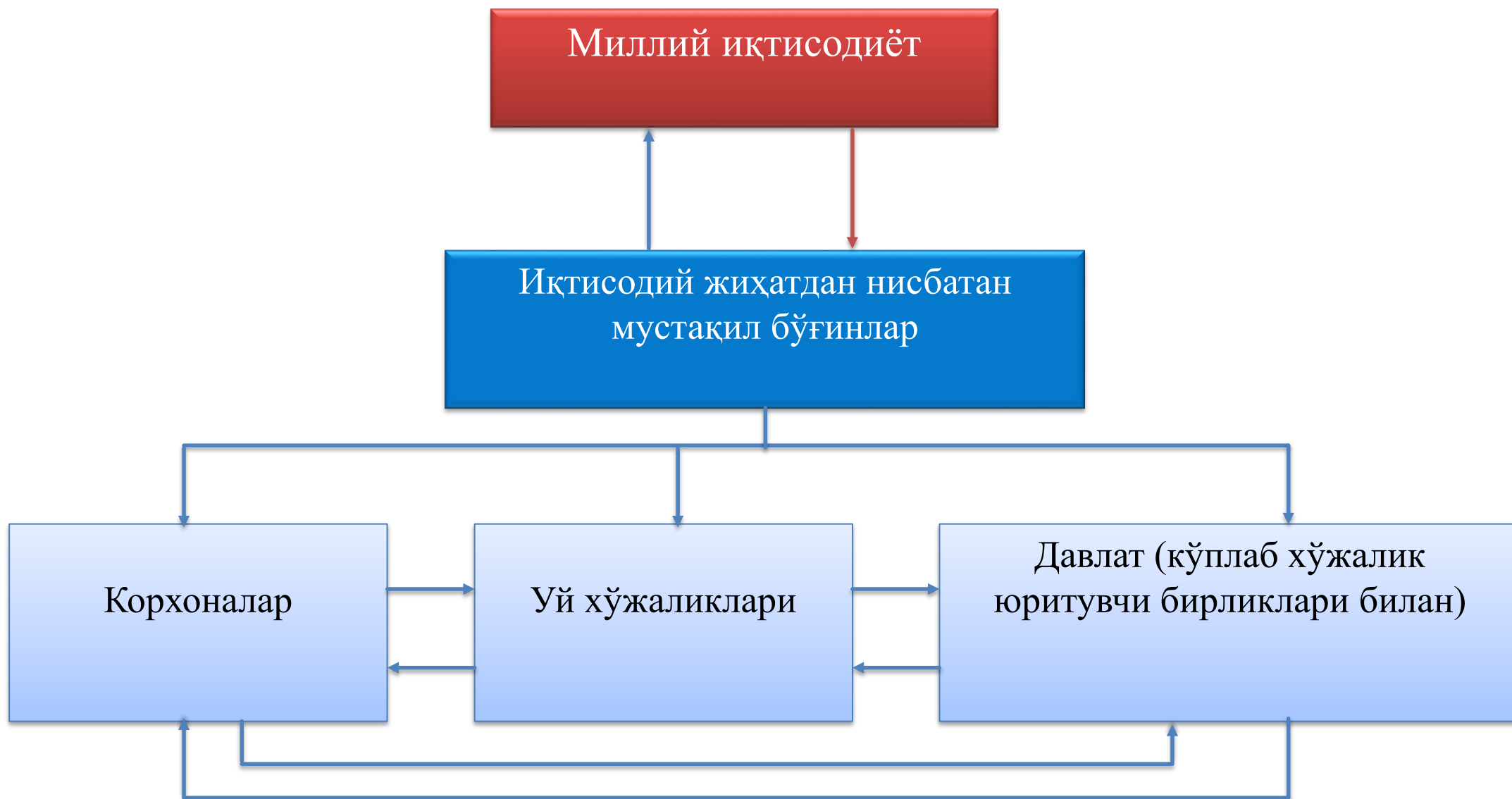
**2. Миллий
маҳсулотнинг
мазмунини, таркибий
қисмлари ва
ҳаракат шакллари.**

**3. Ялпи миллий
маҳсулотнинг
мазмунини, таркибий
қисмлари ва
ҳаракат шакллари.
ЯИМни ҳисоблаш
усуллари**

Миллий иқтисодиёт

– барча тармоқлар ва соҳаларни, микро-
ва макродаражадаги иқтисодиётларни,
функционал иқтисодиётни, кўплаб
инфратузилмаларни ўз ичига олган
яхлит иқтисодиётдир. Миллий
хўжаликнинг таркиб топган тузилиши
ижтимоий меҳнат тақсимооти ривожининг
натijasи ҳисобланади.

МИЛЛИЙ ИҚТИСОДИЁТНИНГ ТАРКИБИЙ ТУЗИЛИШИ

Миллий иқтисодиёт таркибий тузилмасининг шаклланишида қуйидаги омиллар таъсир кўрсатади:

- 1 мавжуд бозор конъюнктураси, бозорлар сиғими ва монополлашув даражаси
- 2 мамлакатнинг халқаро меҳнат тақсимоотидаги иштироки
- 3 ишлаб чиқарувчи кучларнинг ривожланганлик даражаси
- 4 фан-техника тараққиётининг миқёслари, тавсифи ва ривожланиш суръатлари
- 5 ишлаб чиқариш ресурсларининг сифати
- 6 ҳудудларнинг ер майдонлари ва инфратузилма объектлари билан таъминланганлиги
- 7 экология ҳолати

Жамият миқёсидаги ишлаб чиқариш жараёнларининг мунтазам равишда янгиланиб ва такрорланиб туриши **ижтимоий такрор ишлаб чиқариш** дейилади.

Оддий
такрор
ишлаб
чиқариш

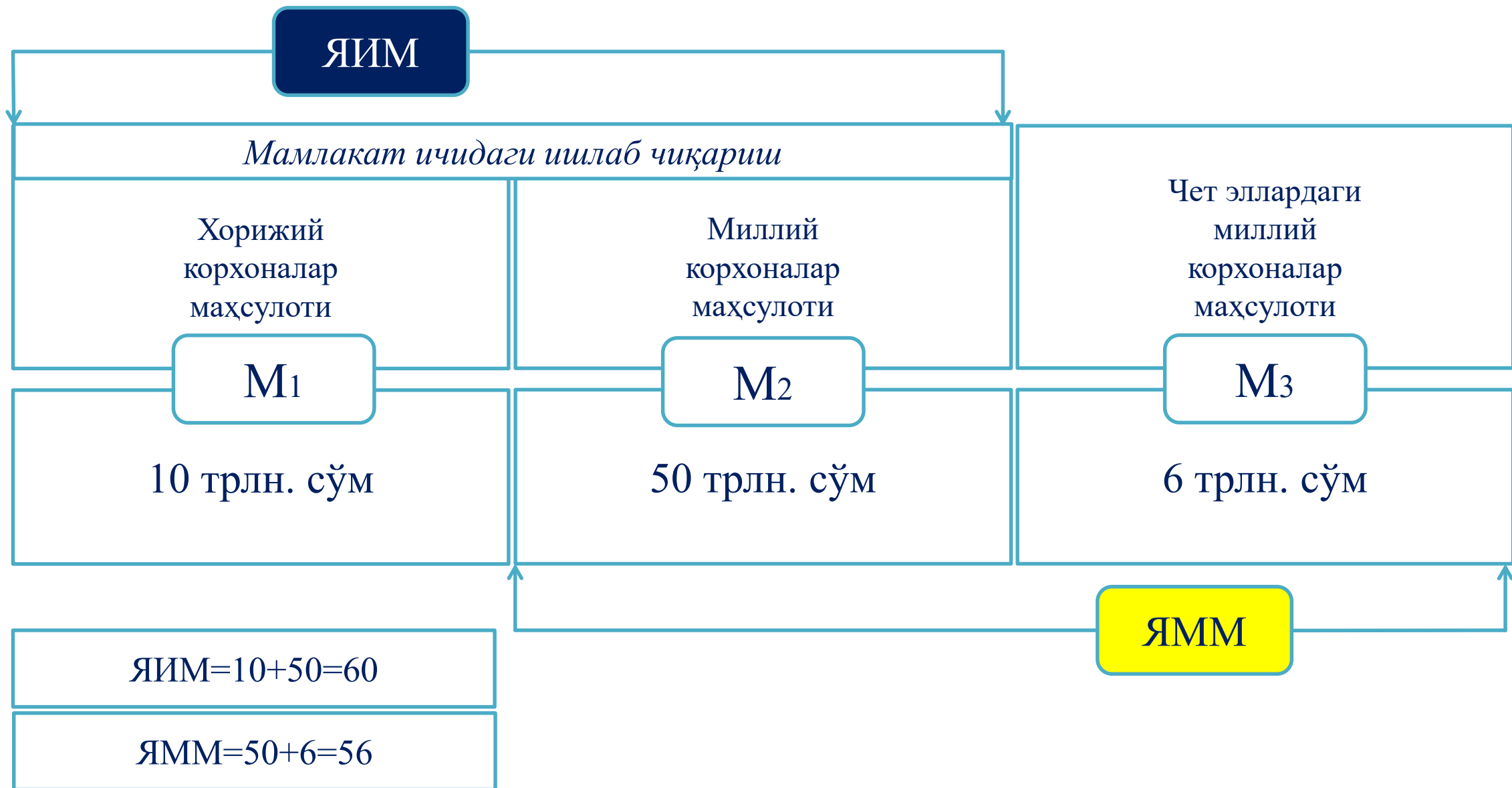
ишлаб чиқариш ва хизмат
кўрсатиш жараёнларининг
ўзгармаган ҳолда
такрорланишига айтилади.

ишлаб чиқариш ва хизмат
кўрсатиш миқёсларининг
мунтазам равишда ошиб борган
ҳолдаги такрорланишига
айтилади.

Кенгайтир
илган
такрор
ишлаб
чиқариш

ЯММ ва ЯИМ ўртасидаги таркибий нисбатлар

Жорий бозор нархларида ҳисобланган
миллий маҳсулот **номинал миллий
маҳсулот** деб юритилади.

Ўзгармас, қиёсий нархларда
ҳисобланган миллий маҳсулот эса
реал миллий маҳсулот деб
юрителиди.

$$\text{Реал ЯИМ} = \frac{\text{Номинал ЯИМ}}{\text{НИ}}$$

Нарх индекси жорий йилдаги маълум гуруҳ товарлар ва хизматлар тўплами нархлари суммасини худди шундай товарлар ва хизматлар миқдорининг базис даврдаги нархлари суммасига таққослаш орқали ҳисобланади.

$$\text{Нарх индекси} = \frac{\text{жорий йилдаги истеъмол товарлари нархи}}{\text{базис йилдаги истеъмол товарлари нархи}}$$

Мамлакат иқтисодиётининг қанчалик ривожланганлиги ва самарали эканлигини аниқ билиш учун айнан шу йилда жонли меҳнатнинг унумли ҳаракати натижасида вужудга келтирилган соф миллий маҳсулот (СММ) кўрсаткичидан фойдаланилади.

ЯИМдан жорий йилда ишлаб чиқариш жараёнида истеъмол қилинган асосий капитал қиймати ёки йиллик амортизация суммаси айириб ташланса соф миллий маҳсулот (СММ) кўрсаткичи ҳосил бўлади:

$$\text{ЯИМ} - \text{амортизация йиллик суммаси} = \text{СММ}$$

СММ – бизнесга эгри солиқ = Миллий даромад

**Ишлаб
чиқарилган
миллий
даромад**

– бу янгидан яратилган маҳсулотнинг бутун ҳажми.

**Фойдаланил
ган миллий
даромад**

– бу ишлаб чиқарилган миллий даромаддан ҳар хил йўқотишлар (табiiй офатлар, маҳсулотларни захирада сақлашдаги йўқотишлар ва ҳ.к.) ва ташқи савдо қолдиғи чиқариб ташланган миқдорга тенг

Шахсий даромад кўрсаткичини топиш учун миллий даромаддан уй хўжаликлари қўлига келиб тушмайдиган даромадларнинг юқоридаги учта турини чиқариб ташлашимиз ҳамда жорий меҳнат фаолиятининг натижаси ҳисобланмаган даромадларни унга қўшишимиз зарур:

Миллий даромад – Ижтимоий сугурта ажратмаси – Корхона фойдасига солиқлар – Корхонанинг таксимланмайдиган фойдаси + Ижтимоий туловлар = Шахсий даромад

Шахсий даромаддан солиқлар тўлангандан кейин уй хўжаликларининг тўлиқ тасарруфида қоладиган даромад шаклланади.

Хуфёна иқтисодиёт

- – бу товар-моддий бойликлар ва хизматларнинг жамият томонидан назорат қилинмайдиган ҳаракати, яъни давлат бошқарув органларидан яширин ҳолда алоҳида фуқаролар ва ижтимоий гуруҳлар ўртасида амалга оширилувчи ижтимоий-иқтисодий муносабатлардир.

Хуфёна иқтисодиёт таркибига қуйидагилар киради:

1

- жинойтга алоқадор иқтисодиёт

2

- сохта иқтисодиёт

3

- норасмий иқтисодиёт

4

- яширин иккиламчи иқтисодиёт

Миллий ҳисоблар тизими (МҲТ)

– бу барча асосий иқтисодий жараёнларни, такрор ишлаб чиқариш шароитлари, жараёнлари ва натижаларини тавсифловчи ўзаро боғлиқ макроиқтисодий кўрсаткичлар, таснифлар ва гуруҳлар тизими.

Ушбу миллий ҳисоблар тизими асосида **ЯИМ** уч хил усул билан ҳисобланиши мумкин:

Биринчи усул

- – бу ЯИМни ҳисоблашга қўшилган қийматлар бўйича ёндашув.

Бунда миллий иқтисодиётнинг барча тармоқлари бўйича яратилган қўшилган қийматлар йиғиндиси ҳисоблаб чиқилади. Қўшилган қийматни аниқлаш жами ижтимоий маҳсулотдан оралик маҳсулотлар ва хомашё, ёқилғи, материаллар қийматини чегириш орқали амалга оширилади.

Иккинчи усул

- – бу ЯИМни ҳисоблашга сарф-харажатлар бўйича ёндашув.

Бунда мазкур йилда ишлаб чиқарилган барча маҳсулот (хизмат)лар ҳажмини сотиб олишга қилинган ҳамма сарфлар қўшиб чиқилади. Миллий иқтисодиётда ишлаб чиқарилган пировард маҳсулотларни мамлакат ичида хўжаликнинг учта субъекти – уй хўжаликлари, давлат, тадбиркорлар ҳамда ташқаридан чет эллик истеъмолчилар сотиб олиши мумкин.

Учинчи – бу ЯИМни ҳисоблашга даромадлар усул бўйича ёндашув.

ЯИМни даромадлар бўйича ҳисоблашда уй хўжаликлари, корхона ва давлат муассасаларининг дастлабки, яъни тақсимланган даромадларини меҳнат ҳақи ва ялпи фойдага (рента, ссуда фоизи ва тадбиркорлик фойдаси ва ҳ.к.) ажратиш мумкин.

ЯИМни мазкур усул бўйича ҳисоблашда даромадларнинг барча суммасига истёъмол қилинган асосий капитал қиймати (амортизация ажратмаси) ва бизнесга эгри солиқлар суммаси ҳам қўшилади.

ЯИМни ҳисоблашга сарфлар ва даромадлар бўйича ёндашув

Миллий маҳсулот ҳажмини сарфлар суммаси бўйича ҳисоблаш	Миллий маҳсулот ҳажмини даромадлар суммаси бўйича ҳисоблаш
1. Уй хўжаликларининг истеъмол сарфлари +	1. Даромад билан боғлиқ бўлмаган сарф ва тўловлар а) амортизация, б) эгри солиқлар +
2. Тадбиркорларнинг инвестицион сарфлари +	2. Иш ҳақи +
3. Товар ва хизматларнинг давлат хариди +	3. Рента тўловлари +
4. Чет элликлар сарфи +	4. Фоиз +
5. Нотижорат муассасалари сарфи +	5. Фойда
6. Моддий айланма воситалар заҳирасидаги ўзгаришлар	
ЯИМ	ЯИМ

ФОЙДАЛИ ҲАВОЛАЛАР

- <https://stat.uz/uz/rasmiy-statistika/national-accounts-2>
- <https://stat.uz/uz/default/press-relizlar/17505-2022>
- <https://worldpopulationreview.com/countries/countries-by-gdp>
- <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>